

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.4

Анатійчук В.В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ МАЙНОВИХ ПРАВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено порівняльно-правовому аналізу майнових прав за законодавством країн Європейського Союзу (зокрема, Чехії, Німеччини). Приділено увагу правовому регулюванню купівлі-продажу майнових прав за законодавством ряду постсоціалістичних країн (наприклад, Російська Федерація, Білорусь та Казахстан). Автор здійснює порівняння законодавства зарубіжних країн та України щодо правового регулювання договору купівлі-продажу майнових прав.

У статті приводяться дефініції майнових прав, закріплені у відповідних нормах іноземного законодавства. Дається правова оцінка особливостям правового регулювання договору купівлі-продажу майнових прав за кордоном.

Ключові слова: майнові права, оборотоздатність, ЄС, порівняльний аспект майнових прав.

Постановка проблеми. Цивільне законодавство у сфері регулювання правовідносин, об'єктами яких є майнові права, суттєво збагатилось нормативно-правовим наповненням. Майнові права згадуються серед об'єктів цивільних прав у ст. 177 ЦК України, як частина майна у ст. 190 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), як предмет договору купівлі-продажу у ст. 656 ЦК України. Проте подальшого системного розвитку відповідні норми не отримали. Для подальшого удосконалення нормативно-правового регулювання оборотоздатності майнових прав у цивільному обороті (зокрема, за договором купівлі-продажу майнових прав) вкрай важливо звернутись до іноземного досвіду правового закріплення майнових прав у законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майнові права досліджувались у працях таких учених, як В.В. Валах, Ю.О. Гладь, В.А. Лапач, С.І. Шимон, О.Р. Шишки, О. Яворської, А.С. Яковлева, та інших. Проте порівняльного аналізу із системами правами іноземних держав вище згаданими вченими не проводилось. Тому вважаємо, слід присвятити даному питанню окрему увагу.

Постановка завдання. Предметом даної статті є порівняльно-правовий аналіз нормативного закріплення договору купівлі-продажу майнових прав за кордоном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на європейський вектор розвитку України, правовий аналіз варто насамперед розпочати з правового регулювання договору купівлі-продажу майнових прав у країнах Європейського Союзу.

Чехія. Зокрема, відповідно до ч. 1 § 2079 ЦК Чехії на підставі договору купівлі-продажу продавець зобов'язується передати покупцеві товар, який є предметом купівлі, і дозволити йому придбати право власності на нього, а покупець зобов'язується товар прийняти і сплатити продавцеві ціну покупки.

У § 2085 ЦК Чехії деталізується, що може бути предметом договору купівлі-продажу рухомого майна: «Як купівля-продаж рухомого майна повинна вважатися кожна покупка, предметом якої не є нерухоме майно, а також покупка складової частини нерухомого майна, якщо покупець за договором набуває складову частину після її відділення в якості рухомого майна. Як договору купівлі-про-

дажу завжди розглядається договір на постачання споживчих товарів» [1].

Що ж відноситься до рухомих речей? Відповідно до § 498 Цивільного кодексу Чехії нерухомими речами є земельні ділянки та підземні будівлі з самостійним цільовим призначенням, а також речові права на них, і права, які на нерухомі речі встановить закон. У разі, якщо інший нормативно-правовий акт встановить, що певна річ не є частиною земельної ділянки, і при цьому дану річ неможливо перенести з місця на місце, не порушуючи її сутність, значить ця річ нерухома.

Всі інші речі, незалежно від того, є вони за своїм характером матеріальними або нематеріальними, є рухомими [1].

При цьому чеське цивільне законодавство дає трактування, що розуміється під речами нематеріальними: «Нематеріальними речами є права, природа яких це допускає, а також інші речі без матеріальної сутності (ч. 2 § 496) [1]. Таким чином, ЦК Чехії відносить права, а отже, у тому числі майнові права) до речей, розповсюджуючи на них положення щодо правового регулювання речей. Тому, виходячи з диспозитивного методу правового регулювання, хоча ЦК Чехії не виділяє майнові права як окремий об'єкт, їх відчуження за цивільним законодавством допускається.

Нідерланди. Цивільне законодавство Нідерландів не виділяє майнові права як окремий предмет договору купівлі-продажу, але містить дефініцію майнових прав. У відповідності до ст. 6 гл. 1 розділу 1 Книги 3 («Майнові права») Цивільного кодексу Нідерландів: «Права, які можуть передаватися, окремо або разом з іншим правом, або які служать для отримання правовласником матеріальної вигоди, або які придбані в обмін за надану або обіцяну матеріальну вигоду, є майновими правами» [2, с. 179]. Таким чином, нідерландське законодавство підкреслює матеріальний характер вигоди майнового права. Більш того, наведена дефініція закріплює принцип оборотоздатності майнового права, а отже, і можливість відчуження за цивільно-правовими договорами.

У Цивільному уложенні Німеччини передбачено, що правила про купівлю-продаж відповідно застосовуються до купівлі-продажу прав і інших предметів. Продавець несе витрати з обґрунтування і передання права. Якщо продано право, яке уповноважує на володіння річчю, то продавець зобов'язаний передати покупцеві річ, вільну від недоліків і обтяжень правом (§ 453) [3, с. 108]. За правом Франції, Швейцарії, об'єктами права власності можуть бути як матеріальні, так і нема-

теріальні речі, зокрема права [4, с. 118]. У відповідності до ст. 529 Цивільного кодексу Франції рухомими за визначенням закону є зобов'язання і позови, які мають предметом вимогу грошових сум або рухомих речей, акцій або часток у фінансових, торгових або промислових організаціях [5, с. 249].

Об'єктами речових прав у цивільному праві Франції є майно рухоме і нерухоме (ст. 516 ФЦК). Зобов'язальні права можуть бути як рухомим (частки у торгових компаніях – ст. 529 ФЦК), так і нерухомих майном (узуфрукт на нерухомість – ст. 526 ФЦК). Слід також зазначити, що ЦК Франції не визнає на відміну від інших правопорядків абстрактності цесії, завжди вважає цедента продавцем, а цесіонарія – покупцем відступленого права вимоги (ст. 1689-1695) [6, с. 168].

У ЦК Литви (ст. 1.97) об'єктами визнано: речі, гроші та цінні папери, інше майно та майнові права, результати інтелектуальної власності, інформацію, дії та результати дій, а також інші економічні та моральні цінності [7].

У ЦК Латвії всі об'єкти визнано речами, які поділяються на матеріальні та нематеріальні; до останніх віднесено всі можливі особисті, речові та зобов'язальні права, якщо вони є складовою частиною майна (ст. 841) [8].

У законодавстві Польщі майнові права не значаться ні серед можливого предмету договору купівлі-продажу, так само як не виділяються майнові права як окремий вид об'єктів цивільних прав. Але цивільне право даної держави є швидше прикладом недосконалості законодавства окремих країн, зважаючи на те, що у сучасній Польщі ще досі діє Цивільний кодекс Польської Народної Республіки від 23 квітня 1964 року [9], не враховуючи сучасних тенденцій у правовому інституті об'єктів цивільних прав.

Враховуючи той факт, що однією із сучасних тенденцій розвитку законодавств країн Європи, є інтенсивний розвиток наднаціонального законодавства, неможливо оминати правове регулювання майнових прав на рівні права Європейського Союзу.

Європейський Союз. У ст. 1:101 проекту ЄЦК міститься узгоджена для країн ЄС дефініція договору купівлі-продажу: «Договір купівлі-продажу – це договір, відповідно до якого одна сторона – продавець зобов'язується передати товар у власність іншій стороні – покупцю негайно при укладенні договору або у найближчий майбутній час, а покупець зобов'язується заплатити згідно з узгодженою ціною» [10].

Враховуючи різні правові системи, що діють на теренах ЄС, у ст. 1:104 проекту Європейського цивільного кодексу (European Civil Code) зазначено, що розуміють під поняттям «товар». Згідно з цією статтею під «товаром» мають на увазі:

(а) матеріальну рухомість, у тому числі судна, судна на повітряній подушці або авіацію, космічні об'єкти, тварини, рідини і гази; і

(б) майбутні товари, тобто товари, які під час укладення контракту ще не існують.

До речі, проводячи паралелі з українським законодавством, таким майбутнім товаром, який під час укладення контракту ще не існує, можна вважати майнові права на об'єкт нерухомості, який станом на момент укладення договору ще не збудований.

У наступній статті 1:105 проекту ЄЦК також уточнено, що до товарів за цим договором слід відносити також: (а) електрику; (б) інформацію і дані (зокрема і програмне забезпечення); (с) акції, інвестиційні цінні папери та оборотні інструменти; (д) інші форми нематеріальної власності, зокрема і права, уступка права вимоги і промислова або інші права інтелектуальної власності, але не права на землю, будівлі або інше нерухоме майно, оскільки вони належать до товарів [10].

Отже, зі ст. 1:105 можна зробити висновок, що за проектом Європейського цивільного кодексу предметом договору купівлі-продажу можуть бути також майнові права.

Від правового аналізу майнових прав за договором купівлі-продажу у державах-членах Європейського Союзу перейдемо до дослідження нормативного закріплення майнових прав та їх цивільного обороту у країнах колишнього Радянського Союзу.

Білорусія. Відповідно до ст. 424 ЦК Білорусії за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) зобов'язується передати майно (рідч, товар) у власність, господарське відання, оперативне управління іншій стороні (покупцеві), а покупець зобов'язується прийняти це майно і сплатити за нього певну грошову суму (ціну) [11].

У ст. 128 Цивільного кодексу Білорусії (далі – ЦК Білорусії) наводиться перелік об'єктів цивільних прав: речі, включаючи гроші та цінні папери, інше майно, у т.ч. майнові права; роботи і послуги; виключні права на результати інтелектуальної діяльності (інтелектуальна власність); нематеріальні блага [11]. При цьому ст. 129 ЦК Білорусії закріплює, що об'єкти цивільних прав (у тому числі майнові права) можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до

іншої у порядку універсального правонаступництва (успадкування, реорганізація юридичної особи) або іншим способом, якщо вони не вилучені з обігу або не обмежені в обороті. Таким чином, цивільне право Білорусії відносить майнові права до об'єктів цивільних прав як складову частину майна.

Цікаво зауважити, що майнові права у відповідності до правових норм Податкового кодексу Білорусії до товару не належать. Відповідно до п. 1 ст. 29 Загальної частини Податкового кодексу Білорусії товаром є майно (за винятком майнових прав), що реалізовується або призначене для реалізації [12].

Об'єктами оподаткування ПДВ згідно з п.1 ст. 2 Закону від 19.12.1991 № 1319-ХІІ «Про податок на додану вартість» (у ред. Закону від 26.12.2007 № 302-3) визнаються обороти по реалізації товарів (робіт, послуг) майнових прав на території Білорусії. При цьому у п. 1.1.8 дається визначення основних засобів та нематеріальних активів для цілей обчислення ПДВ, а у п. 11 уточнюється, що для цілей даного Закону до товарів не відносяться гроші і майнові права.

Але така суперечність швидше є не доказом недосконалості законодавства, а прикладом наявності декількох систем понять з метою регулювання різних за своєю природою правовідносин (цивільних як приватних, та податкових як публічних).

Казахстан. Відповідно до ч. 2 ст. 115 ЦК Республіки Казахстан до майна відносяться: речі, гроші, у тому числі іноземна валюта, фінансові інструменти, роботи, послуги, результати творчої інтелектуальної діяльності, фірмові найменування, товарні знаки та інші засоби індивідуалізації виробів, *майнові права* та інше майно [13].

За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) зобов'язується передати майно (товар) у власність, господарське відання або оперативне управління іншій стороні (покупцеві), а покупець зобов'язується прийняти це майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму (ціну) (ч. 1 ст. 406 ЦК РК). Відповідно до ч. 4 ст. 406 ЦК Республіки Казахстан положення, передбачені щодо купівлі-продажу товарів, застосовуються до продажу майнових прав, якщо інше не впливає зі змісту або характеру цих прав [14].

Таким чином, законодавство містить схожу з українським правом норму щодо застосування положень про купівлю-продажу майнових прав за аналогією з купівлею-продажем товарів.

М.К. Сулейманов, коментуючи правило п. 4 ст. 406 ЦК Республіки Казахстан (тотожне праву п. 4 ст. 454 ЦК РФ), пише, що норми про купівлю-продаж поширюються на випадки платної уступки майнових прав, при цьому їх застосування повинно бути за аналогією у зв'язку з відсутністю спеціальних норм, що регулюють питання ціни, умов договору, відповідальності і т. д. [15, с. 49].

Цікавим є також той факт, що за законодавством Казахстану право вимоги частково ототожнюється з майновими правами. Такий висновок випливає з аналізу ч. 2-1 ст. 115 ЦК Республіки Казахстан: «До грошей і прав (вимогам) за грошовим зобов'язанням (прав вимоги по сплаті грошей) застосовується відповідно правовий режим речей або майнових прав (вимог), якщо інше не передбачено цим Кодексом (ЦК Республіки Казахстан – прим. автора), іншими законодавчими актами Республіки Казахстан або не впливає із суті зобов'язання» [13].

Таким чином, розуміння майнового права як об'єкта цивільних прав у казахстанській правовій теорії є подібним до законодавства та практики зарубіжних розвинених країн. Однак казахстанське законодавство практично не містить норм, які б склали правову основу для цивільного обороту майнових прав.

Тому Ф. Карагусовим пропонується таке визначення майнових прав: «Майновими правами є права, що виникають з підстав, передбачених Кодексом, і відчужуються за допомогою передачі речі або за допомогою внесення у призначені для цього публічні реєстри: (1) охоронювані законом правомочності володіння, або володіння та користування, або володіння, користування і розпорядження, або розпорядження певними речами; або (2) правомочності вимагати від третіх осіб вчинення певних дій з передачі майна або виконання робіт (послуг), або по утримання від певних дій, які можуть завдати майновій шкоди уповноваженому суб'єкту або перешкодити отриманню ним вигоди майнового характеру» [16].

Російська Федерація. У ст. 128 Цивільного кодексу Російської Федерації наводиться перелік об'єктів цивільних прав. При цьому майнові права, поряд з грошима і цінними паперами, відносяться до майна. Майнові права згадуються і у ряді інших статей загальної та особливої частин ЦК РФ, наприклад, у ст. 66, 132, 382-390, 454, 572, 826 ЦК РФ та ін. [17].

ЦК РФ прямо відносить майнові права до об'єктів цивільних прав і розглядає майнові права

як оборотоздатні об'єкти. Крім того, правовий режим майнових прав досить деталізований, і їх обіг регулюється нормами про відступлення, про купівлю-продаж, про дарування, про фінансування під відступлення права грошової вимоги, про внесення як внеску до статутного капіталу юридичних осіб, про комерційну концесію, про договір простого товариства і т. д. Судова практика також виходить з позицій віднесення майнових прав (прав вимоги) до майна [18].

Таким чином, можна констатувати, що є певна нормативна база, яка забезпечує оборот майнових прав. Одночасно з тим, як зазначає А.С. Джабаєва, у зазначеній сфері ще не склалося певного єдиного підходу до регулювання цих об'єктів, починаючи від розуміння юридичної природи майнових прав та закінчуючи їх обігом [19, с. 46].

Прикладом незавершеної узгодженості підходу державних органів Російської Федерації щодо розуміння майнових прав є тлумачення ст. 128 ЦК РФ, що міститься у правовій позиції Конституційного Суду Російської Федерації, викладеній у Постанові від 28 жовтня 1999 № 14-П, де вказано, що майнові права рівнозначні праву вимоги [20].

Як вже зазначалось вище, ЦК РФ розглядає майнові права як об'єкти цивільних прав. Їх обіг допускається нормами про купівлю-продаж, про дарування, про відступлення, про фінансування під відступлення права грошової вимоги, про внесення в якості внеску до статутного капіталу юридичних осіб, про комерційну концесію, у договорі простого товариства та ін.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 454 ЦК Російської федерації за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) зобов'язується передати річ (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець зобов'язується прийняти цей товар і сплатити за нього певну грошову суму (ціну). Положення, передбачені згаданою статтею, застосовуються до продажу майнових прав, якщо інше не впливає зі змісту або характеру цих прав (ч. 4 ст. 454 ЦК Російської федерації) [17].

Д.В. Мурзин зазначає, що чинний ЦК РФ по-новому підходить до формулювання предмета купівлі-продажу. З одного боку, ЦК РФ дає свідомо вузьке поняття предмета договору купівлі-продажу, але з іншого п. 4 ст. 454 ЦК РФ розповсюджує норми даного договору і на майнові права. Це, на думку науковця, вказує на наявність тенденцій у ЦК РФ прирівняти права до речей. Крім того, він пропонує виходити не з того, що тільки речі можуть фігурувати як предмет купівлі-продажу, а й з того, що якщо якийсь об'єкт можна

продати, то він прирівнюється до речі, що у свою чергу тягне за собою застосування до об'єкта норм речового права [21, с. 96].

Щоправда, не підлягають відчуженню так звані високоперсоніфіковані права вимоги, нерозривно пов'язані з особою кредитора (зокрема, вимоги про аліменти і про відшкодування шкоди, заподіяної життю або здоров'ю) (ст. 383 ЦК РФ). А, наприклад, виходячи з правил п. 1 і 2 ст. 589 ЦК РФ, право вимоги одержувача постійної ренти ніколи не може бути передано комерційним організаціям, а також некомерційним організаціям, якщо це суперечить закону і не відповідає цілям діяльності останніх.

Можливість відчуження деяких речових прав у відриві від продажу відповідної речі впливає з тлумачення пп. 2 і 3 ст. 216 ЦК Російської Федерації. Однак на практиці такі випадки не отримали широкого поширення. Тому найчастіше норми про купівлю-продаж застосовуються до передачі

речових прав при безкоштовне відчуження частки у праві спільної часткової власності на річ (як правило, нерухомої).

Щодо виключних прав, то попри існування спеціальних норм (ст. 1234, 1285, 1365, 1488 ЦК РФ), договір про відчуження виключного права розглядається як один зі спеціальних різновидів договору купівлі-продажу, що зумовлює можливість лише субсидіарного застосування до нього правил § 1 гл. 30 ЦК РФ.

Висновки. Таким чином, законодавство переважної більшості постсоціалістичних країн та країн-членів Європейського Союзу виділяє майнові права як окремий вид об'єктів цивільних прав, наділяючи їх такими ознаками як відчужуваність, можливість відокремлення від речі.

Однією з сучасних тенденцій у країнах Європи є деталізація правового регулювання обороту майнових прав за цивільно-правовими договорами, насамперед за договором купівлі-продажу.

Список літератури:

1. Civil Code of Czech Republic № 89/2012, dated by 3, February 2012. URL: http://anesro.com/download/zakon/89-2012_Sb.pdf
2. Гражданский кодекс Нидерландов / под ред. Ф.М. Фельдбрюгге. Лейден, 1996. 279 с.
3. Гражданское уложение Германии / ред А.Л. Маковского. М.: Волтерс Клувер, 2006. 816 с.
4. Гражданское и торговое право капиталистических государств / под ред. В.П. Мозолина, М.И. Кулагина. М., 1980. 384 с.
5. Французский гражданский кодекс: учеб.-практ. комментарий / Ю. Гонгало, А. Грядов, К. Криефф-Семитко. М., 2008. 752 с.
6. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. М., 1998. Т. 2. 512 с.
7. Civil Code of the Republic of Lithuania. Official Gazette. 1964, No. 19-138. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495>.
8. Гражданский кодекс Латвийской республики от 23 января 1937 г. Введен в действие с 1992 г. URL: <http://icpo.at.tut.by/civru.html>
9. Kodeks cywilny Polscy. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19640160093>
10. Draft Articles of European Civil Code. URL: http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index.draft_articles.htm
11. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. № 218-3. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=HK9800218#load_text_none_1
12. Налоговый кодекс Республики Беларусь (Общая часть) 19 декабря 2002 г. № 166-3. URL: <http://etalonline.by/?type=text®num=HK0200166>
13. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Общая часть (на 01.01.2018 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061#pos=1663;-94
14. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Особенная часть (на 01.01.2018 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061#pos=1663;-94
15. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть): Комментарий / под ред. М.К. Сулейменова, Ю.Г. Васина. Алматы, 2000. 462 с.
16. Карагузов Ф. Имущественные права в системе объектов гражданских прав. Т. 1 / под ред. М.К. Сулейменова. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30113775
17. Гражданский кодекс Российской Федерации от 30 ноября 1994 года №51-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/
18. Решение Верховного Суда Российской Федерации от 19 марта 1999 г. URL: <https://www.lawmix.ru/vas/163100>
19. Джабаева А.С. Имущественное право как объект гражданского оборота. Сибирский юридический вестник. 2003. № 3. С. 44–49.

20. Криволапова Л.В. К вопросу об имущественных правах. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Pravo/9_91877.doc.htm

21. Мурзин Д.В. Ценные бумаги – бестелесные вещи. Правовые проблемы современной теории ценных бумаг. М., 1998. С. 96–98.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРА КУПЛИ-ПРОДАЖИ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Статья посвящена сравнительно-правовому анализу имущественных прав по законодательству стран Европейского Союза (в частности, Чехии, Германии). Уделено внимание правовому регулированию купли-продажи имущественных прав по законодательству ряда постсоциалистических стран (например, Российская Федерация, Беларусь и Казахстан). Автор осуществляет сравнение законодательства зарубежных стран и Украины относительно правового регулирования договора купли-продажи имущественных прав.

В статье приводятся дефиниции имущественных прав, закрепленные и соответствующих нормах иностранного законодательства. Дается правовая оценка особенностям правового регулирования договора купли-продажи имущественных прав за рубежом.

Ключевые слова: имущественные права, оборотоспособность, ЕС, сравнительный аспект имущественных прав.

LEGAL REGULATION OF THE CONTRACT OF SALE OF PROPERTY RIGHTS: COMPARATIVE LEGAL ASPECT

The article is devoted to the comparative legal analysis of property rights under the legislation of the countries of the European Union (in particular, the Czech Republic, Germany). Attention is paid to the legal regulation of the purchase and sale of property rights under the legislation of a number of post-socialist countries (for example, the Russian Federation, Belarus and Kazakhstan) too. The author compares the legislation of foreign countries and Ukraine regarding the legal regulation of the purchase and sale contract of property rights.

The article provides definitions of property rights, that are fixed in the corresponding norms of the foreign legislations, as well as legal comparison of the peculiarities of legal regulation of the contract of sale and purchase of property rights abroad is given.

Key words: property rights, civil turnover, EU, comparative aspect of property rights.